

*ROMÂNIA ȘI POLITICA DE ALIANȚE.
ISTORIE ȘI ACTUALITATE*

**ROMÂNIA ÎNTRE NEUTRALITATE ȘI ALIANȚĂ, 1880–1883:
PERCEPȚII ȘI INTERFERENȚE ITALIENE (II)**

RUDOLF DINU

Între membrii „areopagului european“ — probabil prin prisma experienței din decembrie 1879 (recunoașterea anticipată a independenței României) — Italia a fost considerată pentru o vreme de cercurile dirigente de la București drept un potențial aliat în dezbaterea privind chestiunea danubiană, în ciuda faptului că primele sale dispoziții și manifestări în acest sens păreau a infirma o asemenea interpretare.

La 22 martie 1880 de exemplu, ministrul italian de Externe, Cairoli, îi telegrafia contelui Tornielli că, date fiind circumstanțele — tensionarea raporturilor cu Viena ca urmare a manifestărilor iridentiste — guvernul italian „nu putea și nu trebuia să întreprindă, nici să proiecteze pe lângă micile state din Peninsula Balcanică“ vreo „acțiune ostilă Austro-Ungariei“¹. Foarte probabil din rațiuni ținând de nevoia normalizării și îmbunătățirii relațiilor cu Dubla Monarhie, în primăvara lui 1880, Italia va sprijini, în calitate de membru al comitetului de redactare (alături de Germania), anteproiectul Regulamentelor de navigație, poliție fluvială și de supraveghere între Porțile de Fier și Galați prezentat de delegatul austro-ungar Comisiei Europene a Dunării (CED)². O conduită stabilă a guvernului italian în raport cu problema danubiană nu a existat însă, cel puțin până în decembrie 1881. Atât Cairoli cât și Mancini, ultimul în lunile de început ale mandatului său de ministru de Externe, vor oscila permanent între repulsia de a leza relațiile cu statele din sud-estul Europei și necesitățile decurgând din orientarea spre imperiile centrale, din ce în ce mai evidente. În august 1880, de exemplu, Legația română la Roma raporta că poziția *Consultei* relativ la chestiunea danubiană evoluase pe parcursul a numai 15 zile de la una de aprobare și susținere necondiționată a punctului de vedere austro-ungar la una a libertății de acțiune³. Comentând faptul, însărcinatul român cu Afaceri, Mihail Obedenaru, opina că mutația survenită se datora fie intervenției ministrului italian la București, Tornielli, fie dorinței cabinetului italian de a obține o compensație din partea Vienei în schimbul ajutorului prestat. În fapt, Contele Tornielli, fidel convingerilor potrivit căror Italia îi revine un rol deosebit în aplicarea și apărarea principiului libertății și independenței naționalităților din Balcani (fidel de asemenea

și sentimentelor sale profund austrofobe), a avut o asemenea intervenție pe lângă președintele Consiliului de Miniștri, Cairoli, în toamna aceluiși an, acțiunea sa conducând la o modificare temporară a conduitei guvernului italian.

În urma unui colocviu susținut cu Benedetto Cairoli la Belgirate, în noiembrie 1880, în cadrul căruia a avut de combătut poziția progermană a colegului său de la Berlin, contele De Launay, Tornielli a reușit (grație probabil și afinităților ideologice existente între el și Cairoli) să obțină de la cel dintâi promisiunea, enunțată ministrului român la Roma, Crețulescu, că în dezbatările ulterioare ale CED, Italia va fi „favorabilă“ României⁴. Conform mărturiei ministrului român de Externe, Vasile Boerescu, angajamentul ar fi fost onorat, cel puțin pe parcursul sesiunii CED din iarna 1880/1881. În chestiunea Dunării — îi scria Boerescu lui Nicolae Crețulescu, în ianuarie 1881 — suntem mulțumiți cum au mers lucrurile la comisiunea de la Galați și *ne-a plăcut atitudinea comisarului italian (s.n.)*⁵. Astă în condițiile în care delegatul Italiei, vice-consulul la Brăila, Pasquale Corte, nu făcuse altceva decât să se mențină într-o poziție de rezervă. Șeful diplomației române era însă de părere că Italia ar fi putut chiar să medieze diferendul austro-român și avea să-i solicite ministrului român la Roma să sondeze terenul în acest sens: „*dacă ideea de înțelegere cu noi se va consilia Austriei și de Italia (s.n.),* sub motivul că altfel va fi pericolul a se adopta propunerea comisarului nostru, ca unul ce reprezintă cel mai important stat al Dunărei de Jos, cred că ar exercita o bună influență asupra guvernului din Viena. Sugerează d-ta această idee, ca venită de la d-ta numai. Și, în tot cazul, ar fi de dorit ca pentru aprilie, când comisiunea se va aduna din nou, delegatul Italiei să fie gata⁶“. Mai precis, Nicolae Crețulescu trebuia să inducă guvernul italian la o „acțiune mult mai accentuată în sensul propunerilor delegațiilor engleză și franceză potrivit cărora o înțelegere între România și Austria era posibilă“⁷.

Deși nu cunoaștem exact în ce anume au constat demersurile plenipotențiului român și mai ales în ce termeni a răspuns guvernul italian acestor avansuri, rezultatul lor trebuie să fi fost unul favorabil din moment ce, aproximativ o lună mai târziu, în februarie 1881, referindu-se la o audiență acordată de suveranul Italiei, Crețulescu raporta, în termeni exagerat optimiști, că „...am fost foarte mulțumit că *am putut vorbi și regelui (Umberto I) în chestiunea Dunării; vorbele lui sunt un angajament mai mult (in plus) pentru noi în astă chestie (s.n.)*; la un caz de cărmeală din partea ministrului am dreptul să mă adresez chiar la rege și a-i cere să se tie de cuvânt⁸. „...Il (Umberto I) me répondit en me prenant par la main que nous pourrions toujours compter sur l'Italie⁹.

Din nefericire, promisiunile cabinetului italian, oricare ar fi fost ele, n-au mai apucat să se concretezeze. Criza tunisiană, survenită cu numai trei zile înaintea deschiderii sesiunii de primăvară a CED (15 mai 1881), a condus la demisia guvernului Cairoli și la retragerea temporară a Italiei din arena internațională. Cabinetul succesor condus de Agostino Depretis, preocupat de scoaterea țării din izolare, a trebuit să abandoneze politica „independentă“ în favoarea apropiierii de

imperiile centrale, o atare alegere conducând inevitabil și la modificarea conducei în raport cu chestiunea danubiană. Corespondența purtată în vara anului 1881 de noul titular al *Consultei*, Mancini, cu ministrul italian la București, ne indică deja existența unei percepții diferite asupra întregii problematici și iminența evoluției de la o politică de echivoc la una de raliere la poziția austro-germană. La 28 iulie 1881, de exemplu, Mancini opunea recomandărilor „generoase“ formulate de contele Tornielli¹⁰ noile „concepții directive“ ale unei strategii ce, deocamdată, avea ambiția de a concilia obligațiile privind respectarea și apărarea prevederilor în materie conținute în tratatele internaționale cu dorința de a stabili relații de intimă colaborare cu Viena și Berlinul:

„Desigur nu va sta niciodată în intenția noastră să favorizăm în vreun fel, sau să admitem o derogare de la acele principii de libertate comercială și de drept național ce sunt esența dreptului nostru public. Și nu va fi intenția noastră nici aceea de a contribui la violarea sau neglijarea Tratatelor ce sunt baza și garanția prezentei ordini europene. Dar nouă nu ni se pare că acest dublu obiectiv ar fi ireconciliabil cu o politică care să ne permită să adoptăm, față de Monarhia vecină, o atitudine de constantă bunăvoiță. [...] Dimpotrivă, nu este o supozitie aventuroasă a presupune că atitudinea amicală reciprocă a Italiei și a Austro-Ungariei, în timp ce ne va garanta o bază sigură de acțiune în concertul european, ne va permite să exercităm, asupra aceleiași politici austro-ungare în regiunile danubiene, o influență benefică, nu doar din punctul de vedere al principiilor, ci și din punctul de vedere al intereselor materiale și directe ale acelor populații...“¹¹

Cuvinte frumoase pe care însă trimisul la București știa că nu le poate predica unui guvern ce „luptă pentru independența sa economică și politică“ și care, de altfel, în acel moment părea a fi elucidat în privința dispozițiilor Italiei. De fapt, la 31 iulie/12 august 1881 Tornielli era în situația de a comunica *Consultei* că președintele Consiliului, I. C. Brătianu, „nu-și mai făcea nici o iluzie“ asupra atitudinii guvernului de la Roma¹². În fond, ce așteptări mai puteau exista în condițiile în care convingerea potrivit căreia Italia se îndrepta spre un acord cu Puterile Centrale începuse să se contureze și la București ca în mai toate capitalele europene? Presa românească considera acest fapt o certitudine încă înainte de voiajul regelui Umberto I la Viena! La finele lunii august, de exemplu, în „L'Indépendance Roumaine“ se putea citi: „Este incontestabil că alianța austro-germană este pe punctul de a se întări cu alianța italiană. Noi nu dorim să discutăm aici ce avantaje va putea găsi Italia în această combinație politică și nici dacă ceea ce ea va câștiga ar putea compensa ceea ce va pierde în această alianță. Este în afara oricărui dubiu că există“¹³. Sejurul regelui Italiei la Viena, în octombrie 1881, avea să întărească această convingere și în mintea guvernărilor români. Intrarea Italiei „în sistemul de alianțe austro-german“ — îi scria Boerescu ministrului la Roma, anticipând consecințele unui act încă neconsumat — „poate avea o influență determinantă în soluționarea chestiunilor vitale pentru noi“¹⁴. Temerea nemărturisită a ministrului român de Externe era evident aceea că apro-

pierea politico-militară a celor trei cabinete urma să se traducă și într-un consens pe marginea problemelor danubiene.

Poziția italiană în raport cu chestiunea Dunării s-a precizat definitiv, în decembrie 1881, ca urmare a intervenției ultimative a ambasadorului la Viena, Di Robilant, dornic să pună capăt tergiversărilor și limbajului „nebulos“ („criminal de prostesc“) folosit de propriul guvern în relația cu Viena, și să obțină un angajament ferm în privința alianței cu Austria și Germania¹⁵. Recomandarea contelui Di Robilant survineau în contextul crizei instalate în relațiile austro-române ca urmare a *Mesajului Tronului* prezentat de regele Carol I la 15/27 noiembrie 1881 cu prilejul deschiderii sesiunii Corpurilor Legiuitoare¹⁶. „Una dintre primele chestiuni — scria ambasadorul italian la Viena — în raport cu care contele Kalnoky va trebui să ia o atitudine precisă este chestiunea danubiană, devenită destul de acută ca urmare a recentului discurs al regelui României. ...Nu mă îndoiesc că *acest nou incident va face și mai tenace cabinetul de la Viena în a pretinde, cu ajutorul Germaniei, să aibă în mâna sa poliția navașiei pe Dunăre, și aici se va verifica prima ocazie pentru Italia de a demonstra cu fapta dacă intenționează, sau nu să procedeze în afacerile Orientului în acord perfect cu Austro-Ungaria. ...Nu avem altceva de făcut decât a declara de pe acum, la Viena și la București, că suntem deciși să sprijinim integral cererile Austriei (s.n.)*; a încerca să facem pe pacificatorii între cele două părți ar nemulțumi grav Austria, pentru că asta ar lua din forța pretențiilor sale, și la nimic nu ar folosi decât la a ne face să revenim în raport cu ea în poziția echivocă în care ne găseam înainte de voiajul regal la Viena. *Nu aș ști să recomand Excelenței Voastre, într-un mod suficient de cald, să adopte fără ezitare alternativa plasării, în chestiunea danubiană, în flancul cabinetului de la Viena, declarând-o chiar, fără întârziere, atât aici (la Viena) cât și la București, și neascunzând-o altor cabinete interesate (s.n.).* O ulterioară întârziere în clarificarea atitudinii noastre ar putea avea consecințe irreparabile. Îmi permit, deci, de a insista pe cât știu și pot de mult, în aşa fel încât imediat să fie luată o decizie în sensul de mine indicat, pe care-l consider a fi unicul conform cu interesele noastre cele mai vitale“¹⁷.

Ministrul italian de Externe replica, la 19 decembrie 1881, prin intermediul unei ample depeșe arătând că, în fapt, nu disponibilitatea Italiei de a seconda loial și deplin proiectele danubiene austro-ungare — disponibilitate de altfel deja exprimată în mai multe rânduri de Mancini, în octombrie, la Viena, în convorbirile avute cu girantul Ministerului imperial de Externe, Kallay — era în discuție, ci lipsa de comunicare demonstrată de guvernul austro-ungar cu privire la intențiile sale în materie. Odată eliminată această carență, promitea Mancini, sprijinul necondiționat al Italiei urma să devină, neîntârziat, efectiv și eficient: „...Aș dori ca în această circumstanță (tocmai pentru că controversa danubiană, înfățișându-se prima după reapropierea dintre Roma și Viena, constituie, potrivit justei expresii a domniei voastre, aproape piatra de încercare pentru sinceritatea și lealitatea intențiilor noastre prietenești), aș dori să se procedeze de o parte și

de cealaltă cu cea mai mare sinceritate și reciprocă încredere. ...Pentru noi important este a ni se face cunoscute, chiar și cu titlu strict confidențial, intențiile acestui cabinet privind desfășurarea ulterioară a chestiunii danubiene. Însă Excelența Voastră va binevoi a-i explica foarte clar contelui Kalnoky că rugămintea noastră nu este determinată de altceva decât de *dorința de a putea sufragă, cu ajutorul nostru cordial și conștient, propunerile pe care cabinetul de la Viena ni le va comunica (s.n.)*¹⁸. Răspunsul guvernului italian a fost primit cu entuziasm la Viena, nouă ministru imperial de Externe, Gustav Kalnoky (în funcție din 12 decembrie 1881) oferind contelui Di Robilant cele mai ferme asigurări în privința disponibilității și dorinței guvernului austro-ungar de a se consulta și de a proceda în perfect acord cu Italia în chestiunea danubiană¹⁹. Angajamentele asumate de Italia aveau să fie onorate aproximativ șase luni mai târziu, în vara anului 1882, la foarte scurt timp după parafarea tratatului Triplei Alianțe.

La 15/27 aprilie 1882 guvernul român a luat cunoștință în mod oficial de propunerea Barrère (în fapt una franco-austriacă) prin intermediul unei note transmise de Legația Franței la București Ministerului Afacerilor Externe al României²⁰. Cum nu era nimic neașteptat în proiectul Barrère, guvernul român nu și-a modificat poziția de rezistență pregătind două variante de amendamente spre a fi prezentate în plenul CED. Lucrările comisiei au debutat la 3/15 mai 1882, dar confruntarea principală a avut loc în ședința din 11/23 mai când s-au luat în discuție articolele privind supravegherea navegației între Porțile de Fier și Galați conținute în proiectul de regulament. Italia, *la sorella maggiore della Romania*²¹, alături Austro-Ungaria, Germania, Marea Britanie, Turcia și Serbia a aderat la propunerea Barrère, respingând amendamentul român. În ședința de închidere a sesiunii CED din 2 iunie 1882, la propunerea Marii Britanii, a fost redactat un protocol final în care a fost înscris ca anexă Regulamentul de navigație și poliție fluvială sancționat la 23 mai. România a refuzat să semneze protocolul în timp ce Rusia a făcut-o *ad referendum*. Cum în cadrul CED hotărările se luau în unanimitate, prin opoziția delegatului român s-a ajuns într-un nou impas²².

Rămas să-și apere singur poziția, guvernul de la București s-a pregătit pentru noua rundă de înfruntări²³ apelând la oamenii cei mai adecvați momentului și luând în calcul toate alternativele posibile. La 1/13 august 1882, I. C. Brătianu a procedat la remanierea cabinetului liberal, portofoliul Afacerilor Externe fiind încredințat lui D. A. Sturdza. Conform ministrului italian la București, prezența sa în cabinet merita o atenție specială din cel puțin două motive. Mai întâi pentru că Sturdza era la acel moment unul dintre puținii oameni politici din România care, în dezbatările parlamentare relative la chestiunea danubiană, evitase să se angajeze prin declarații publice. În al doilea rând pentru că era o persoană binevăzută la Berlin unde dusese la bun sfârșit misiuni domestice delicate în interesul Coroanei. Conte Tornielli aprecia totodată că noul ministru era printre puținii capabili să inițieze și să conducă tratative cu guvernul de la Viena.

Prin numirea lui Sturdza, concluziona diplomatul italian, era afirmată „tendența guvernului român de a urmări, în anumite eventualități, preferențial, politica austro-germană, și nu politica rusă”²⁴. Din aceleași imperitive decurgând din necesitatea soluționării acceptabile a chestiunii Dunării, la 15 noiembrie 1882 Ion Bălăceanu era înlocuit la Viena în funcția de ministru plenipotențiar cu juministul Petre P. Carp. Având un *background* educațional german²⁵ și fiind cunoscut ca militant pentru apropierea României de Imperiile Centrale, Carp, *gentilhomme de la Chambre*²⁶ sau altfel spus, un intim al regelui Carol I, era considerat, la fel ca și D. A. Sturdza, în măsură să realizeze o înțelegere cu cabinetul de la Viena. „Numirea sa — raporta însărcinatul cu afaceri al Italiei — pare a fi destul de binevenită acolo și este semnalată de jurnalele austro-ungare drept un favorabil complement al numirii domnului Sturdza în funcția de ministru al Afacerilor Straîne, și ca un nou simptom al dorinței guvernului român de a trăi în bună armonie cu imperiul vecin”²⁷.

La 11/23 noiembrie 1882 Carp avea prima întrevedere oficială, pe marginea diferendului danubian, cu ministrul imperial de Externe, Kalmoky. Cu această ocazie, diplomatul român a fost informat, între altele, că urma a fi reunită la Londra o conferință a celor șapte Mari Puteri în vederea soluționării chestiunii danubiene. Imediat înștiințat, guvernul român a transmis ministrului la Londra, Ion Ghika, ordinul de a întreprinde toate demersurile necesare pentru ca România să fie acceptată la această conferință cu vot deliberativ. Instrucțiuni asemănătoare au fost transmise și Legației române la Roma, deși e greu de spus ce anume alimenta speranța unui răspuns pozitiv din partea unui stat ce-și demonstrase deja solidaritatea cu Austro-Ungaria. Noul ministru, Ion Bălăceanu, trebuia să solicite guvernului italian să sprijine pe lângă celelalte Mari Puteri cererea României de a fi reprezentată la conferința de la Londra. Lucrul — avea să noteze câteva decenii mai târziu în *Memoriile* sale diplomatul român — era dificil, pentru că ministrul italian de Externe, Mancini, evita în general să se explice franc asupra unei chestiuni chiar și mai puțin delicate. Înainte de a-l aborda, Bălăceanu s-a adresat unui membru al Parlamentului italian, senatorul Maurigi, care demonstrase în mai multe ocazii sentimente amicale pentru România, rugându-l să interpeleză Ministerul în privința a ceea ce se pregătea la Londra și asupra consecințelor eventuale pentru România. Interpelarea a avut într-adevăr loc la începutul lunii decembrie 1882 în contextul discuțiilor anuale privind politica externă și Mancini a răspuns afirmând, între altele, că: „Românii sunt frații noștri, sunt carne din carnea noastră, sânge din sângele nostru, ei pot conta pe noi”! În urma acestei „strălucitoare perorații”, plenipotențiarul român s-a deplasat la *Consulta* pentru a cunoaște în mod formal dacă guvernul său putea conta sau nu pe ajutorul Italiei pentru a fi admis cu vot deliberativ la Londra. Răspunsul ministrului italian de Externe a fost că „Italia își va face o datorie din susținerea și apărarea drepturilor României (de către reprezentantă în cadrul conferinței — n.n.)”²⁸. Probabil că la primul reavestit, oficialii români au avut o senzație de *déjà vu*, mai precis de *già sentito*! Ceva însă avea să meargă prost și de

această dată. La jumătatea lunii ianuarie 1883, ministrul român de Externe, Sturdza, din însărcinarea președintelui Consiliului, a efectuat o vizită de informare la Berlin unde a avut o întrevedere cu Bismarck pe marginea chestiunii danubiene, ocazie cu care i s-a reafirmat intenția Germaniei de a-și susține pe deplin aliatul în această situație: „Ca simplu judecător — ar fi afirmat cancelarul german — aş da poate dreptate României, dar ca ministru nu pot să pierd din vedere interesul Germaniei de a conserva intacte relațiile sale amicale cu Austro-Ungaria“²⁹. Sfatul său era ca România să caute o cale de înțelegere cu Dubla Monarhie. De la Berlin Sturdza s-a deplasat la Viena, însă discuțiile purtate cu Kalnoky nu au dus la nici un rezultat, ba chiar, după spusele ministrului român la Berlin, acolo chestiunea Dunării a făcut un pas înapoi.

Câteva luni mai târziu, la începutul verii, ministrul italian de Externe, Mancini, avea să-i confeseze trimisului român că „poziția diplomatică a României ca stat danubian (în sensul de potențial participant cu vot deliberativ la conferința ce se pregătea la Londra) fusese compromisă cu ocazia călătoriei efectuate de domnul Sturdza“³⁰. Ca urmare a limbajului „intransigent“ folosit de ministrul român în discuțiile de la Berlin și Viena, Marile Puteri au considerat că prezența în sănul conferinței a unui plenipotențiar român înarmat cu dreptul de veto ar fi făcut imposibilă soluționarea chestiunilor pendente³¹. Motiv pentru care dispoziția cancelariilor europene, inclusiv a celei italiene, de a accepta România *inter pares*, s-a destrămat pe ultima sută de metri. Ceea ce a urmat se cunoaște: Conferința celor 7 Puteri privind navigația danubiană s-a deschis la Londra, la 27 ianuarie/8 februarie 1883. În ședința din 30 ianuarie/10 februarie, la propunerea Germaniei, Italia, alături de celealte Mari Puteri, a votat contra dreptului României de a fi reprezentată cu vot deliberativ, delegatul guvernului de la București, Ion Ghica, urmând a fi doar „consultat“³². Reprezentantul român a declinat această „onoare“ declarând neobligatorii pentru România hotărârile ce vor fi luate fără participarea ei. Actul final al conferinței s-a semnat la 10 martie 1883 și stipula, între altele, extinderea jurisdicției CED până la Brăila (art. I) și prelungirea mandatului comisiei cu 21 de ani (art. II). Articolul VII aproba Regulamentul de navigație și poliție fluvială elaborat la 2 iunie 1882 de către CED³³. Cum fără asentimentul României principalele prevederi ale tratatului nu puteau fi aplicate, problema Dunării rămânea deschisă. Neschimbătă se menținea însă și situația de izolare în plan internațional a guvernului român. La 8 martie 1883, de exemplu, ministrul român de Externe, Sturdza, avea ocazia să asculte în această privință previziuni nu tocmai încurajatoare, în cursul unui colocviu cu ambasadorul italian la Constantinopol, contele Luigi Corti: „*La Roumanie isolée n'a de son côté que sa grande habileté; la difficulté de la situation est grande et décisive!*“! Nici unul dintre cabinetele Marilor Puteri nu avea intenția să sprijine guvernul de la București: Anglia era satisfăcută prin garantarea libertății de navigație, Germania era aliatul Austriei și „o urma în Orient“, Franța nu însemna nimic în acel moment. Puterea care „dădea tonul în chestiunea Dunării era Austro-Ungaria“, iar „*Italia o urma (s.n.)*“³⁴.

România a receptat negativ comportamentul Italiei la conferința de la Londra — o atare percepție accentuându-se după 13 martie 1883, dată la care era confirmată oficial, în Parlamentul italian, existența Triplei Alianțe — și sentimentul a părut să fie de această dată unanim, de la guvernanti la opinia publică. „...Îmi rămâne a spune — raporta contele Tornielli la începutul lunii mai — că ceea ce eu am auzit de la acest domn președinte al Consiliului (Brătianu), mi-a fost repetat în cuvinte foarte clare de către toate persoanele influente ale partidului liberal ce se află la putere. Nici limbajul presei de toate culorile nu e diferit în aprecierile pe care le face pe marginea știrilor apărute relativ la acordurile care ar fi stabilit relații de specială intimitate între Italia, Germania și Austro-Ungaria. *Opinia Italiei și votul său în chestiunile de particular interes pentru această țară* (chestiunea danubiană — n.n.), sunt deja considerate drept anticipat angajate în favoarea puterilor cu care aici se susține o luptă căreia nu i se calculează și nici nu i se prevăd probabil ultimele consecințe. Guvernul și opinia publică nu aşteaptă de la noi altceva decât ceea ce, cele două imperii din centru, vor zice sau vor face ele însele (s.n.). ...Mă doare că trebuie să scriu lucrurile acestea; dar sunt adevărate și nu-mi este permis a tăcea în timp ce Excelența Voastră se pregătește să se pună de acord cu celelalte guverne în privința acțiunii diplomatice ce va trebui exercitată în raport cu România“³⁵.

Publicarea unui volum de documente diplomatice italiene (*Libro verde — Questione Danubiana, 1881–1883* — prezentată Senatului la 11 aprilie 1883), referitor la modul în care acționase guvernul de la Roma în raport cu afacerile danubiene, va adânci această percepție. La 22 iunie 1883, „Gazette de Roumanie“, considerată în mediul diplomatic jurnalul oficial al Ministerului Afacerilor Externe, prezenta respectiva publicație drept o dovedă a faptului că atitudinea guvernului italian în chestiunea Dunării era „eminamente favorabilă Austriei“³⁶. Că Italia secondase necondiționat proiectele Austro-Ungariei privind navigația pe Dunărea de Jos și, în general, politica sa balcanică, o va recunoaște însuși ministrul italian de Externe, Pasquale S. Mancini, un an mai târziu, în corespondență sa cu ambasadorul Italiei la Viena, Di Robilant: „...Nici la Viena nu se poate să se fi uitat deosebitul serviciu pe care l-am făcut aliatului nostru (atunci) când, prin atitudinea noastră în (raport cu) chestiunea danubiană, am contribuit la așezarea României în acea condiție de izolare care, chiar dacă nu a dus până acum la găsirea unei soluții efective a problemei fluviiale, a avut însă, pentru Austro-Ungaria, un și mai important rezultat, schimbarea radicală a raporturilor sale cu Tânărul regat (s.n.)“³⁷. În baza acestei mărturii documentare se poate afirma că, prin concursul dat în acțiunea de izolare politico-diplomatică a României, Italia a determinat, cel puțin indirect, dar conștient, apropierea României de Viena și, în ultimă instanță, alianța cu aceasta.

NOTE

1. DDI, 2, XII: 620, nr. 767, T. 171, Cairoli către Tornielli, Roma, 22 martie 1880, ora 12,30.
2. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 62.
3. ANIC, *Fond Krejulescu*, dosar 122, p. 22-23, R. 221, minută, Obedenaru către Boerescu, Roma, 19/31 august 1880. „...Je crois de mon devoir, Monsieur le Ministre, de porter à la connaissance de V. E. ce que le gouvernement italien a donné à entendre par des communiqués envoyés à son journal officieux. Ces nouvelles publiées par le *Diritto* relativement à cette question sont rédigées par Mr. Malvano, directeur Général des Affaires politiques... *Dans le numéro du 15 Août, le Diritto publiait un entrefilet, provenant de Mr. Malvano, où on lisait: «L'Italie ayant autorisé son délégué qui siège dans le Comité d'études, non seulement à accepter le projet de règlement, mais même les amendements proposés par le Commissaire austro-hongrois, se trouve déjà tenue liée (vincolata) d'accepter l'intervention et la présence de l'Autriche au sein de la Commission exécutive. L'Italie n'a jamais pensé à atténuer l'efficacité de son approbation (consenso) qu'elle a du reste elle-même prêtée (promise) par anticipation».* Le Cabinet italien, depuis des années déjà, comme nous le savons, s'est mis à la remorque de la plus forte Puissance; ou bien si l'Italie a varié, cela a été pour être le satellite tantôt de telle grande Puissance tantôt de telle autre. ...Dans le numéro d'hier soir du *Diritto*, le souffleur officiel dit: «1° Il n'est pas encore démontré que les questions préliminaires et les questions de forme — dont il a apparu tout un nuage autour des affaires danubiennes — soient écartées et résolues en temps utile de façon à ce que la Commission puisse affronter les questions de premier ordre dans sa prochaine session d'automne. 2° Il ne nous semble pas convenable de manifester l'opinion du Gouvernement (à supposer que cette opinion nous soit connue) relativement à l'affaire qui probablement sera l'objet ultérieurement d'une échange d'idées. Dans cette affaire il y a une chose à laquelle nous devons tenir surtout, c'est que, pour Italie, la liberté du vote ne soit pas diminuée par des manifestations intempestives». Ainsi, Monsieur le Ministre, le 15 Août on fait dire à l'organe officieux que l'Italie a déjà promis... de soutenir les prétentions de l'Autriche. Le 31 Août, on fait dire que l'Italie garde sa liberté d'action, qu'elle ne doit pas engager son vote par des manifestations anticipées et intempestives. Dans les quinze jours il a dû se passer quelque chose. *Ou bien Mr. le Comte Tornielli, qui craint l'Autriche pardessus tout, aura réussi à faire dévier le Cabinet de Rome du chemin qu'il avait pris; ou bien le Cabinet italien, après mûre réflexion, s'est convaincu qu'il était intempestif d'appuyer les désirs de l'Autriche avec empressement, lorsque peut-être les intérêts italiens exigeaient par la suite une autre attitude (s.n.). Ou bien encore, l'Italie, avant de donner son vote à l'Autriche, voudra-t-elle obtenir de cette dernière un avantage quelconque en échange.*
4. *Ibidem*, dosar 125, p. 6-7, R. (minută), (Krejulescu) către Boerescu, Roma, (24 noiembrie/6 decembrie) 1880. „Je viens vous rendre compte des conversations que je viens d'avoir avec M. le Comte Tornielli et avec M. Cairoli, Ministre des affaires étrangères. M. Tornielli est venu me voir. Il m'a dit s'être rencontré à Belgirate (Haute-Italie) avec M. Cairoli, où se trouvait aussi le Comte de Launay, Ambassadeur d'Italie à Berlin. «Nous étions là le pour et le contre (ss. orig.), dit le Comte Tornielli; car M. de Launay avait été influencé par les idées du Cabinet de Berlin en cette affaire. Nous avons longuement parlé en présence de M. Cairoli. J'ai vu que M. de Launay a été presque convaincu que la Roumanie a le droit de son côté. J'ai surtout insisté sur ce point: le traité de Berlin reconnaît une commission européenne générale, celle qui date du traité de Paris, et une commission riveraine à réunir en temps opportun... Si les Puissances veulent d'une commission mixte, cela ne peut être arrêté que par un congrès et un traité à venir. Sur ce point, M. Cairoli comme M. de Launay ont dû se déclarer de mon avis. Et je pense que la Roumanie doit tenir fermement à ce que la question préalable soit posée de cette façon, dans le cas où l'Autriche venait à insister et à saisir la Commission Européenne de cette affaire. On ne peut rien désirer de mieux que de voir cette affaire assoupie. On devrait la laisser dormir pour que nous gagnions du temps». Pour arriver, dis-je, jusqu'en 1883 ou jusqu'à l'époque où l'on devra s'occuper de prolonger la durée des pouvoirs de la Commission Européenne. «Précisément, reprit le Comte. Ainsi, continua-t-il, l'affaire peut tomber jusqu'à nouvel ordre; mais si l'Autriche la reprend, ce n'est pas à nous à combattre l'avant-projet. Nous pouvons vous aider, nous devons le faire; j'ai beaucoup insisté dans ce sens auprès de notre gouvernement, mais ce n'est pas à nous à poser la question préalable; c'est à vous». Je ne manquai pas de dire au Comte combien nous apprécions l'attitude ferme qu'il a prise dans cette affaire, et combien nous lui savons gré pour la manière dont il soutient notre cause auprès de son gouvernement, lequel avait pris dans le commencement une voie qui n'était pas la bonne. ...J'ai ensuite été voir M. Cairoli. Il fut le

- premier à me parler de cette affaire. Je lui dis sans aucun détour que nous ne pouvions nullement accéder aux propositions de l'Autriche. (...) On a mis en avant les intérêts considérables de la Grande Puissance voisine; nous aussi nous y avons des intérêts, et toutes les Puissances européennes, et l'Italie elle-même plus que bien d'autres. Et c'est au nom de vos propres intérêts que nous vous demandons à nous prêter tout votre appui. *M. Cairoli m'exprima aussi l'avis que selon toute probabilité on ne traitera pas cette affaire dans la prochaine session; que l'avant-projet sera laissé dans l'oubli; mais que si toutefois on remet l'affaire sur le tapis, l'Italie ne manquera pas de nous être favorable (s.n.)*“ În opinia, fără îndoială, neoficială a contelui Tornielli, esențială era rezistența inflexibilă în fața pretențiilor austro-ungare: „...e indispensabil — și va declara lui N. Krețulescu — să vă arătați ferm deciși a susține drepturile d-oastră, și aşa vă vor ajuta și unele Puteri. Alminterea, dacă de exemplu Puterile văd că vă arătați dispusi a face concesiuni și transacțiuni, dacă lăsați a se crede că veți ceda, nimici nu va avea curajul să vă susție și să-și atragă «la colère de Bismarck». (...)“. Cfr. *ibidem*, dosar 334, p. 71, scrisoare personală, minută, Krețulescu către Boerescu, Roma, 24 noiembrie/6 decembrie 1880.
5. *Ibidem*, dosar 333, p. 1–2, 5–6, scrisoare personală, Vasile Boerescu către Nicolae Krețulescu, București, 7/19 ianuarie 1881.
 6. *Ibidem*.
 7. *Ibidem*, dosar 125, p. 2, Tel. cifr. confidențială, Boerescu către Krețulescu, București, 8/20 ianuarie 1881, ora 4,30. „Attitude réservée du Commissaire italien dans la question du Danube est un bon présage en notre faveur. (...) Le but que nous poursuivons est que l'existence de la Commission du Danube fut nécessaire même après 1883 et qu'une seule Puissance ne domine le Danube; par propositions anglaises ou par autres dans le même sens nous pourrions atteindre ce but que l'Italie nous aide; c'est aussi dans son propre intérêt commercial. (...)“.
 8. *Ibidem*, dosar 334, p. 38, S. p., minută, Krețulescu către Boerescu, Roma, 10/22 februarie 1881.
 9. *Ibidem*, dosar 334, p. 56, Tel., minută, Krețulescu către Boerescu, Roma, 10/22 februarie 1881.
 10. Cfr. *Museo Centrale del Risorgimento-Roma (MCR-Roma)*, Archivio Mancini, busta 703, fasc. 26 (2): Tel. cifr., Tornielli către Mancini, București, 12 iunie 1881, ora 14. „O rug pe Excelența Voastră să binevoiască a lăua în considerare latura politică a chestiunii pendente (danubiene). Austria, în preliminariile de la Viena și la Congresul de la Paris pierduse speranța preponderenței pe Dunăre. Ea profită de circumstanțele actuale pentru a recăstiga terenul pierdut. (...)

România luptă încă pentru independența sa economică și politică, dar partidul liberal se descurajează și se divizează. *Ar trebui să se aibă aici impresia că Italia contribuie și ea la predatea acestei fări preponderenței austriecă (s.n.)?* Aceasta este adevarată chestiune ce se derulează în acest moment la Galați“ *DDI*, 2, XIV, p. 56–57, nr. 63, R. 170, Tornielli către Mancini, București, 26 iunie 1881. „...Excelența Voastră cunoscând cu cătă grijă politica italiană a fost îndreptată din 1876 începând nu spre promovarea, ci spre frânarea evoluțiilor prea rapide care s-ar fi împlinit în opozitie cu principiul național pe baza căruia Italia s-a constituit, va vedea că și în chestiunea navigației danubiene totul se rezumă în susținția conservarea situației stabilitate la congresul de la Paris pentru a se asigura o bază solidă revenirii populațiilor danubiene la viața economică și politică independentă (s.n.) Tot ceea ce, în sfera de acțiune ce revine Guvernului nostru, s-ar putea face pentru menținerea chestiunii Dunării în termenii în care au plasat-o tratatele europene, îmi pare că nu ar trebui neglijat, dacă totuși nu dorim ca prin propria acțiune să contribuim la pregătirea unor evenimente care ar avea drept inevitabilă consecință o și mai accentuată diminuare a importanței relative a Italiei în raport cu marile aglomerări politice deja existente“ *Vănd ocazia să studiez raportul lui Tornielli în drumul său spre Roma, ambasadorul la Viena, Di Robilant, a solicitat dezavuarea oficială a conducei vădit austrofobe a colegului său: „Le ministre du Roi à Bucarest aurait raison dans ce qu'il dit, si nos circonstances étaient autres qu'elles ne sont; mais en l'état des choses je persiste à croire qu'il est d'une nécessité suprême pour nous de ne pas aigrir l'Autriche en persistant dans une hostilité qui ne saurait du reste avoir aucun résultat pratique. J'ai écrit à ce sujet assez au long à mon collègue à Bucarest mais ce que je lui dis moi ne saurait produire beaucoup d'effet. Je croirais donc indispensable que le Ministère verse lui de l'eau dans ce vin trop généreux (s.n.)“ Cfr. *ibidem*, p. 67–68, nr. 71, Di Robilant către secretarul general al MAE, Blanc, Viena, 30 iunie 1881.*

11. *Ibidem*: 109, nr. 119, D. 98, Mancini către Tornielli, Roma, 28 iulie 1881.
12. *ASDMAE, DP, Rapporti in arrivo, Romania*, busta 1397 și 35 anni: 110, nr. 59, anexa cifrată la R. 186, Tornielli către Mancini, București, 12 august 1881.
13. 35 anni: 110, nr. 60, R. 192, Tornielli către Mancini, București, 1 septembrie 1881. Fără a avea neapărat un ton ostil, ziarele românești vor adopta, aproape unanim, o poziție de netă dezaprobată a orientării italiene către Germania și Austro-Ungaria, deplângând abandonul aşa-zisei „politici latine“. Asupra acestui argument cfr. Ștefan Delureanu, *L'Italia e l'opinione romena*

- nei primi anni della Triplice Alleanza*, în: RRH, XXVIII, nr. 4, 1989, p. 393–400, 394.
14. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Arhiva istorică, Italia, vol. 263, p. 74, Boerescu, către ministrul României la Roma, Mavrogheni, București, tel. cîfr. nr. 20173, 17/29 octombrie 1881.
 15. DDI, 2, XIV, p. 382–84, nr. 375, Di Robilant către Blanc, Viena, 17 decembrie 1881.
 16. Discursul regal menționa restricțiile impuse de Austro-Ungaria importului de animale din România în anii 1880–1881, dar și tendințele dominatoare ale acestei puteri asupra Dunării de Jos, zonă în care nu era riverană. Datorită unei nefericite erori de traducere strecturate în textul francez, Mesajul a fost considerat jignitor de cabinetul austro-ungar și a devenit cauza unui conflict ce a degenerat în întreruperea temporară a relațiilor diplomatice dintre cele două state, România fiind obligată, în final, să prezinte la Viena, la 14/26 decembrie 1881, o declaratie oficială de scuze. Cfr. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 76–81.
 17. ASDMAE-Documenti Diplomatici (DD), serie XXXIV, 1881: 113, nr. 329, Di Robilant către Mancini, Viena, 13 decembrie 1881. Vezi și DDI, 2, XIV: 382–84, nr. 375, cit.Nous pourrions encore nous maintenir à flot avec l'affaire Danubienne, mais là aussi il faudrait prendre une décision prompte, faire le sacrifice de ces grands principes qui sont représentés par des phrases qui ne font même plus d'effet et se mettre franchement sur le terrain pratique. (...)".
 18. ASDMAE-DD, serie XXXIV, 1881: 115–17, nr. 330; 35 anni, p. 113–15, nr. 63, Mancini către Di Robilant, Roma, 19 decembrie 1881.Eu am spus, în substanță, la Cameră că în controversa danubiană noi eram preocupați de un singur lucru; salvagardarea în cazul Dunării a marilor principiu al liberei navigațiilor. Și cum, sub acest aspect, încă de la începutul tratativelor Austro-Ungaria a făcut în mod spontan cele mai ample declarații, afirmația mea echivala, practic, cu condiția unui ulterior acord privind modalitățile de executare, cu a-i da deplină dreptate în neînțelegerea sa cu România. (...)".
 19. *Ibidem*, serie XXXIV, 1882: 1, nr. 333, Di Robilant către Mancini, Viena, 13 ianuarie 1882.
 20. Cfr. MCR-Roma, Archivio Mancini, busta 709, fasc. 10 (4): tel. cîfr., Tornielli către Mancini, București, 12 aprilie 1882. Pentru textul acestei propunerii cfr. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 82–83, nota 155.
 21. Oficial, guvernul român n-a putut formula nici un fel de observații, fie ele și „amicale”, „surorii mai mari”, Italia, pentru atitudinea demonstrată la Galați. În schimb, din presă n-au lipsit ecurile negative, este adevarat deocamdată sporadice, și reflectând mai degrabă deziluzie decât ostilitate. „Steaua Dunării”, de exemplu, în numărul din 25 august/6 septembrie 1882, într-un editorial intitulat sugestiv *Italia noastră*, își încheia expunerea asupra conduitei italiene în cadrul ultimei reuniuni CED afirmând că „în patria lui Machiavelli nu se cunosc cuvintele *onestitate, recunoștință, prevedere și latinitate*“. Vezi și *Frăția Româno-Italiană*, anul II, nr. 50, luni 30 august/11 septembrie 1882 (Luigi Cazzavillan), *Un răspuns*.
 22. Pentru o expunere detaliată a problemei cfr. Căzan, Zoner, *op. cit.*, p. 84–87.
 23. La București o nouă confruntare nu era reținută ca iminentă ca urmare a izbucnirii crizei egipțene. De la Berlin, ministrul român, Liteanu, informa că „afacerile Egiptului“ sunt marea preocupare a momentului și că pentru lungă vreme ele vor ocupa diplomația Marilor Puteri. „Prin urmare, avem mult timp înaintea noastră, și în tot acest timp chestiunea Dunărei are să doarmă“. Cfr. Biblioteca Națională (BN), mss., Fond Brătianu, dosar 534, p. 910–914, tel. cîfr., Liteanu către președintele Consiliului, I. C. Brătianu.
 24. ASDMAE, DP, *Rapporti in arrivo*, Romania, busta 1397 și 35 anni, p. 123–124, nr. 71, R. 302, Tornielli către Mancini, București, 13 august 1882.
 25. Asupra personalității lui P. P. Carp, în general, cfr. C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică și juriilor*, vol. I-II, ed. a II-a, București, Editura Universul, 1937. Pentru o prezentare acurată a misiunii sale diplomatice la Viena cfr. Ion Bulei, *P. P. Carp — un aristocrat al politiciei românești*, studiu introductiv la P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ed. M. Dujă, București, 2000, p. V–LXXX, XXII–XXIX; Idem, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 50–51.
 26. BAR, mss., Arh. I. Bălăceanu: 1 mss. 1, *Souvenirs politiques et diplomatiques, 1848–1903*, p. 202.
 27. ASDMAE, DP, *Rapporti in arrivo*, Romania, busta 1397: R. 323, însărcinatul cu afaceri la București, Pansa, către Mancini, București, 15 noiembrie 1882.
 28. BAR, mss., Arh. I. Bălăceanu: I mss. 1, *Souvenirs... diplomatiques*, p. 206–207.
 29. BN, mss., Fond Brătianu, dosar 458: 1–8, Liteanu către Brătianu, Berlin, 10/22 ianuarie 1883.
 30. ASDMAE, *Rapporti in arrivo*, Romania, busta 1397: R. 428, Tornielli către Mancini, 10 august 1883; MCR-Roma, Archivio Mancini, busta 638, fasc. 15(1): Mancini către Tornielli, Roma, 21 august '83.
 31. MCR-Roma, Archivio Mancini, busta 638, fasc. 15 (2): scrisoare personală și confidențială, Bălăceanu către Mancini, Sorrento, 2 octombrie 1883. „Au cours des entretiens confidentiels dont V. E. m'a accordé la faveur, Elle m'a fait

- l'honneur de me dire que l'admission — avec voix délibérative — de la Roumanie à la Conférence de Londres, avait été décidée, entre les grandes puissances avant le voyage de M. Stourdza à Vienne et à Berlin, mais que le langage qu'il y a tenu, à cette occasion, ne laissant plus de doute sur l'intention bien arrêtée du Cabinet de Bukarest de ne pas se départir de son *intransigeance*, par rapport à la question du Danube, les Puissances avaient jugé que la présence, au sein de la Conférence, d'un plénipotentiaire roumain armé du droit de *veto*, rendrait impossible la solution des questions soumises à leurs délibérations". Vezi și BAR, mss. *Fond I. Bălăceanu*, S 63(2)/CCXLV: Mancini către Bălăceanu, Roma, 9 noiembrie 1883. Faptul este confirmat și de ministru român la Berlin, Liteanu. La Viena, Kalnoky a interpretat voiajul ca pe o misiune extraordinară menită să conducă la un aranjament, „pentru că un ministru nu se prezintă cabinetelor pentru a le opune o rezistență pe care este mai inteligent să o facă de departe decât de aproape”. „Je crois, pour conclure, que la mission de votre collègue n'a pas été heureuse”! Cfr. BN, mss., *Fond Brătianu...*, cit.: Liteanu către Brătianu, Berlin, 10/22 ianuarie.
32. AMAE, *Arhiva istorică*, vol. 196, dosar 8 Convenții: *Conférence de Londres* (8 februarie–10 martie 1883), protocol nr. 2, ședința din 10 februarie 1883.
33. Rădulescu-Zoner, *La souveraineté...*, p. 152.
34. BAR, mss., *Arhiva D. A. Sturdza*, VII. Acte. 48: *Conversation avec le Comte Corti, Ambassadeur d'Italie à Constantinople — quelques jours après la clôture de la Conférence de Londres; ASDMAE, Carte Pansa*, busta 1: *Diario*, II, Giovedì, 8 marzo 1883.
35. *Ibidem*, DP, *Rapporti in arrivo*, Romania, busta 1397 și 35 anni, p. 133–34, nr. 79, R. 371, Tornielli, către Mancini, București, 2 mai 1883.
36. Cfr. *ibidem*: 142, nr. 87, R. 390, Tornielli către Mancini, 23 iunie 1883, anexa 1. „On s'occupe beaucoup de nous, en ce moment, à Vienne. C'est d'abord la «Gazette Allemande» qui, parlant de l'Italie et la Triple alliance, fait payer à Roumanie les frais de l'intimité austro-italienne. «S'il fallait, dit l'organe viennois, encore une preuve de l'existence de la Triple alliance, elle serait donnée par le nouveau *Livre vert* italien. L'attitude de M. Mancini, dans la question du Danube, est, en effet, éminemment favorable à l'Autriche». Cette attitude du cabinet de Rome devrait nous surprendre si nous n'avions depuis longtemps reconnu sa politique entraînée sur une pente de concessions et de sacrifices qu'a provoqué son idée d'entrer, quand même, dans l'alliance austro-germanique (s.n.)”.
37. DDI, 2, XVII–XVIII: 171, nr. 170, Mancini către Di Robilant, Roma, 15 aprilie 1884.